

Assalomu alaykum !

Tayyorladi: Axror Toshmuradov

Kanalimiz manzili: @kitob_uzzzz

Maroqli mutolaa tilab qolamiz □□□

Орол бободан драматик ривоят

Баходир Йўлдошевнинг турткиси билан,
Баходир Йўлдошевга атаб ёзилган

РИВОЯТДА НАҚЛ ЭТИЛМИШЛАР

Орол бобо

Амет

Жумабой

Тиловберган

Генжамурод

Ўтаган махсум

Қалимбет

Гулхадича

Роҳат Собировна

Биринчи қисм

1

Атрофи қамиш чий билан ўралган, дов-дарахтсиз яйдоқ ҳовли. Бир ёнда баҳайбат дурадгорлик дастгоҳи, тегишли асбоб-анжом; ерда эски иморатлардан чиққан узун-қисқа тахтаю тунука қирқимлари, нам латта ўраб симга тортилган эгма-қайишқоқ тол новдаларию йирик-йирик мум палахсалари ва қиринди-пайрахалар аралаш-қуралаш бўлиб ётибди.

Иш чала, чала ишлар...

Қарши тарафда тайёр маҳсулот – катта-кичик қайиғу қайиқчалар қатор қилиб четанга суяб қўйилган. Бири қорамойга бўялган, бири қизил, бири кумушранг; четроқдагилари ҳали бўёқ кўрмаган – ажралиб турибди.

Ховлининг тўрида – рўпарада ғарибгина, пасқам бир кулба. Эшиги нимочик, деразалари ланг. Зеҳн солиб қаралса, эшик ҳам, дераза қасноқлари ҳам қайиққа менгзаб кетади, алланечук қайиқсимон намойишда. Уйнинг чап томонида бўғотга тираб қўйилган нарвон ҳам шундай; аслида-ку у эски бир қайиқ бўлиб, тўнкарилгану орқасига тахта қоқиб зина ясалган, холос.

Том бошида ҳам бир қайиқ! Аммо у хийла ҳайбатдор, ҳашаматли, икки учида балиқсимон безаклари ҳам бор.

Ана шу қайиқнинг қоқ белида контопарлар киядиган соябони сербар аллақандай мовут қалпоқ чўкқайиб кўринади. Сувда қалқиб турган каби у гоҳ баралла кўзга ташланади, гоҳ “чўкиб” кетади...

Тонг бўзара бошлаган палла. Бир маромдаги хуррак товуши.

Том устидаги қайиққа жон кириб дафъатан чайқалиб кетадию ундан соч-соқоли ўсиқ, ёшини билиб бўлмайдиган бир қария бош кўтаради. У кўкрагида ётган қалпоқни ҳафсаласизгина бошига кўндириб, теварак-атрофга вазмин аланг-лаб назар солади.

Орол бобомиз мана шу киши.

Орол бобо (ташвишманд ғудраниб). Кум, кум... Еру осмон кум-а, тавба! (Тикила-тикила, бирдан юзи ёришади.) Йў-ўк, сув бу, сув! Қара, офтобда шишадай ялт-юлт қияпти жонивор!.. Орол қайтиб келибди! Оролим! Бир кечада сувга тўлибди, яшасин, дод! Ана – мавжлари! Ана – тўлқинлар! Ваҳ, қайиқлар ҳам сузиб юрибди!.. (У хувиллаб қолган овул томларидаги узоқ-яқин қайиқларни ўзича санай кетади.) Бир, икки, уч... етти, саккиз, тўққиз... Ие, шошма, сув нега бунча сарғиш? Ана, мавжлари ҳам, тўлқинлар ҳам сап-сарик!.. Ҳа-а, бўлди, бўлди – лойқаланган. Лойқаланиб-лойқаланиб тўлади-да сув! Аммо... худдики кум дейсан, кумнинг ўзгинаси-я!.. Кўзингни йириброк қарасанг-чи, каллаварам, кум бўлмай нима у ахир?! Орол сувга тўлганмиш! Сувлари мавжланиб ётганмиш! Сен ясаган қайиқлар сузиб юрганмиш!.. Ҳар эрта шу аҳвол-а! Тушингни ана – кумга, кумликларга айт! Ҳе, эсини еган телба чол! Оролинг сени ташлаб кетганига неча замонлар бўлди-ку! Энди қайтмайди у, эй нодон! Сен эса бир овулда бир ўзинг сўппайиб ўтирибсан. Қўни-қўшни овулдошларинг аллақачон кўч-кўронини кўтарган, ховли-жойлари бойўғлига макон бўлиб ётибди, ана! Лекин – ҳар бирининг томида биттадан қайиқ. Сен ясаган қайиқлар, шогирдларинг ясаган қайиқ. Сувга ташна, сувга илҳақ. Сузадиган сув бўлмаса, мавжу тўлқинлар бўлмаса, ясаган қайиғинг кимга керак?! (Қария руҳсиз, қайиқнинг икки ёнидан ушлаб, эран-қаран жойидан кўзгалади. Ётоқ-қайиқ узра ажаб бир қиёфада қад ростлаб, осмонга боқади.) Қуёш! Бугун ҳам чиқибди. Ҳар куни чиқади. Чарчамайди, эринмайди. Қаримасмикан шу? Қарийди, қарийди. Қишга бориб бу ҳам қарийди. Сенга ўхшаб қолади – ҳарсиллаб, қарашлари хира тортиб... Аммо

кўклам келганда тагин чарақлаб кетади-да. Яшариб... Сен-чи, сен ҳам қайтиб яшарармикансан? Тавба де, тавба де! Ўзингни қуёшга тенг кўрдинг-а, манглайи қора! Ёшлик чоғларинг, Орол бўйларида Ойкумушнинг белидан кучганларинг ёдингдан чиқибди-да, ношукур?! Ҳа-а, эсингни таниб, кўрган-билганинг – Орол бўлди. Кўм-кўк мавжлараро отанг қайикда эшкак эшиб бораётир, сен унинг қўйнида... Шундан отинг “Оролбола” бўлиб кетди. Ке-йин-кейин – Оролбой, эндиликда – Орол бобо. Ўзингнинг отинг-чи, ўзингнинг чин отинг нима эди? Э, кимнинг эсида бор дейсиз! “Орол” бўлса керак-да... Ишқилиб, ёшингни яшадинг, ошингни ошадинг энди, биродар... Уфф! Нечага кирдим ўзи? Худди минг йилдан буён борману яна минг йил ўлмайдигандекман-а! Йў-ўк, Оролбой, ҳозирликни кўраверинг, бугун бўлмаса, эртага... Ёшлигингиз ҳам, умрингиз ҳам Орол билан кетган, қайтмайди энди у! Уфф!.. (Қария энгашиб, қайик ичида қармоққа илашиб ётган каттакон балиқни думидан кўтаради, у ён-бу ён айлантириб қарайди.) Йириккина! Худойим бу кеча ҳам сийлабди. Қуллук, қуллук!

Қария бир кўлида қалпоғи, бир кўлида балиқни осилтириб том қирғоғига келади ва авайлабгина қайик-нарвондан ҳовлига тушади. Ёнбошдаги ўчоқ тараф юриб, балиқни қозонга солади-да, устунга илиғлиқ сочиғини елкасига ташлаб уй орқасига ўтиб кетади.

2

Дурадгорлик дастгоҳининг бир четида тушлик дастурхон: нон бўлаклари, уч-тўрт дона оққанд, қора қумғонда чой. Орол бобонинг шогирдлари – ўспирин йигитлар Жумабой, Тиловберган, Генжамурод – бирови дастгоҳ қиррасига суяниб нон кавшамокда, бирови ерга чўнкайиб сопол косадан хўриллатиб чой ичаётир, калта-култа тахтадан қўлбола курси ясаб олган яна бири бекорчиликдан хуштак чалиб ўтирибди. Ягона буклама брезент ўриндикда Орол бобонинг ўзи, энсасини қашлаб ўй суради.

Орол бобо (хуштакчи Генжамуродга). Ҳа, шайтонни чақиряпсанми?

Генжамурод (анқайиб). Шайтонни? Нега?..

Орол бобо. Хуштак чалиш – шайтонни чақиряш билан баробар. Шундай гап бор, эшитмаганмисан?

Генжамурод. Ҳамма чалади-ку хуштакни...

Орол бобо. Билиб-билмай чалса керак-да. Сенга ўхшаб.

Жумабой (илжайиб). Овулингизда шайтон қоптими, Орол бобо, ҳаммаси ҳар ёққа тўзиб кетган-ку!

Орол бобо. Шайтон дегани ҳамма жойда бор, ҳамма жойдан топилади. Одамзоднинг ичида бўлади-да у. Сездирмайгина кириб, ин куриб олади...

Тиловберган. Бизнинг-чи, бизнинг ҳам ичимизда борми?

Орол бобо (мийиғида кулимсираб). Қайдам дейсан... Ичида борини ҳар ким ўзи билади.

Генжамурод. Масалан, менинг ичимда шайтон-пайтон... ҳеч нарса йўқ.

Тиловберган (қиқирлаб). Шунинг учун хуштак чалиб уни чакираётгандирсанда. А, бобо?

Орол бобо. Сизларда шайтон нима қилсин, болам! Бадният кўнгилда бўлади у. Сизларнинг дилларинг оқчорлоқнинг тўшидек беғубор! Йўқса, менга ўхшаган бир девонага кўшилиб, бекордан-бекор қайиқ ясаб ўтирармидиларинг!.. Ҳатто қўл чайғали бир қўлмак топилмаса, Оролимиз ҳув олисларга кетиб қолган бўлса...

Тиловберган. Бир куни қайтиб келади, дейсиз-ку ўзингиз доим?

Орол бобо (жонланиб, комил ишонч билан). Албатта қайтади! Мен кўролмасам, сизлар кўрасизлар ўша кунни, худо хоҳласа! Бу ясаган қайиқларинг нима учун ахир!..

Жумабой (тамшаниб). Балиқ еб бунақа тотлисини кўрмаганман, рости!

Орол бобо. Ҳа-а, балиқдан балиқни ажрата биласан, сен бола! Қулбой қармоқнинг неварасисан-да, илигинг балиқ мойига тўла. Ўша бобонг мен ясаган қайиқларни миниб ов овлаган...

Жумабой. Эшитганман. Отам айтган. Лекин сиз ҳар куни бунақасини қаёқдан оласиз-а, Орол бобо?

Орол бобо (ажаб бир ихлосу қаноат билан). Худо беради, болам, Худо!

Тиловберган (ажабланиб). Худо?! Ўз-ўзидан бераверадими, бекордан-бекор?.. Бу кум саҳрода қаёқдан топаркан у?

Орол бобо. Оллоҳимнинг каромати беадад, ўғлим! Керак бўлса, мана шу қумингни зарга айлантиради. Керак бўлса...

Тиловберган. Нимага бўлмаса Оролни тўлдирмаяпти?

Генжамурод. Ҳа, нега куришиб қўйди уни?

Орол бобо. Тавба деб гапиринглар, болаларим. Худо эмас, сен билан менга ўхшаганлар бошига етди Оролнинг. (Шогирдларининг саволчан назарига жавобан.) Ғазабини кўзғадик-да. Ҳали айтдим-ку, шайтон оралади ичимизга, васваса солди. Ана шуни қувсанг, ана шундан халос бўлсанг, бир кун қарабсанки, Оролинг сувга лиммо-лим тўлиб турибди-да! (Бир лаҳза тин олиб.) Қани, йигитлар, кўзғалдик! Бекорчидан худо безор... Омин, Оролимиз сувга тўлсин, сувлари балиққа тўлсин, Оллоҳи акбар! (Қария юзига фотиҳа тортиб, кафтини тиззаларига тираганча, инқиллай-синқиллай ўрнидан туради.) Мен пешинимни ўқиб олай, сизлар... Тилов, сен бола бўёгингни охирига етказ, хўпми? Сен, Жумабой, анови ўлчаб қўйилган тахталарни

арралаб турасан. Генжа қарашар... (Ташвишманд аланглаб.) Амет... Аметимиздан бугун ҳам дарак йўғ-а? Нима бўлди экан? Кейинги вақтда машқи пастроқ кўринади ўзи шу боланинг...

Жумабой. Ким билсин, ҳар эрта орқаларингдан етиб бораман, дейди-ю, кейин эса...

Худди шу чоқ четан эшик очилиб, шерикларидан тикроқ, дадилроқ йигит – Аметнинг ўзи кўринади.

Орол бобо (чехраси ёришиб). Хизрни йўқласак бўларкан... Кел, Аметбой, тинчликми?

Амет (хомушроқ). Ассаломалайкум. Уйда юмуш кўпайиб кетди, оқсоқол...

Орол бобо. Майли, буларингга бош-қош бўлиб тур-чи, гаплашармиз.

Генжамурод. Бунингизнинг ичига ҳали сиз айтган шайтон кириб олган бўлмасин тагин, Орол бобо!

Орол бобо (унга ўқрайгандек). Тилингни тий, бола! Алҳазар!

Чол ўчоқ оғзида турган сопол офтобасини олиб, уйнинг панасига ғойиб бўлади. Шогирдлар топширилган юмушларга уннаб кетишади. Тиловберган бўёқ челагини кўтариб, четанга суяб қўйилган қайиқлар томон юради. Жумабой билан Генжамурод бир четга уйилган тахталарни сараламоққа киришади. Биргина Амет ҳовли ўртасида бекор қаққайиб турибди. Ўйчан, алланечук тараддудда.

Генжамурод (ўгирилиб). Ҳа, шайтон, сен-чи?..

Амет (унга бепарво). Бу ёққа келинглари-да. Гап бор!

У болаларни гирдига йиғиб, қўлида узун бир калтак, ерга ажи-бужи шакллар чизган бўлиб алланималарни уқтира бошлайди...

Жумабой (ахийри жиғибийрон бўлиб). Калланг жойидами, Амет, шунча шишани қаёқдан оласан ахир?!

Генжамурод. Хомхаёл, хомхаёл! Уч кун уйда ўтириб, топиб келган гапини қара бунинг! Нима, шиша зовутинг бормидики... Ёнғоқ-понғоқнинг остида ётмаганмидинг ишқилиб?..

Амет. Ана – овулни шиша босиб ётибди! Ҳеч кимга кераги йўқ, эгасиз! Аста кўчириб олаверасан-да...

Жумабой. Хўп, кўндик, сен айтгандай бўлақолсин, майли. Лекин бу бепоён сахрони бир овулгинадан чиққан шиша билан қандай тўлдирасан, шунисидан гапир!

Амет. Сидирғасига шиша тўшаб чиқиш шарт эмас, ошна, тушунсанг-чи. Ҳар-ҳар жойга ташлаб кетилса кифоя, кўзни қамаштириб, сувдай ялтираб

ётаверади. Кейин, чор тарафни шишага тўлдирасан деяётганим йўқ-ку, ахир. Фақат Орол томони бўлса бас...

Генжамурод. Умуман, шу масхарабозчилик кимга керак ўзи?! Шўрлик чолни алдаб, лақиллатгандай бўлиб...

Амет. Ҳеч ким уни алдамоқчи, лақиллатмоқчи эмас, жўра, ўйлаб сўзла! Кўнгил овлаш дейдилар буни, билсанг! Мана, сену менга шунча хунар ўргатди, устозимиз, кўриб кўзи бир қувнасин, армонда кетмасин деган ниятда эдим-да, холос...

Жумабой. Биламиз, биламиз, чолнинг сенга меҳри бўлакча, шогирдларининг зўрисан. Лекин эрта-индин ўзинг ҳув бир ёқларга чоғланиб турибсан-ку, бу ёғи неча пулдан тушди?..

Амет. Мен ҳеч қаёққа бормайман! (Кейин сал бўшашганроқ кўйда.) Кетар бўлсам ҳам... Майли, сенлар кўшилмасанг кўшилма, шу ишни бир ўзим бажармасам, номард сананглар мени!

Генжамурод. Катта кетманг, катта кетманг, Аметбой! Ёлғиз ўзингиз...

Амет. Ана кўрасизлар! Мен сизларни ошна, оғайни деб юрсам!..

Орол бобо (намозини тугатиб қайтган, ҳовли бошида тўхтаб). Йигитлар дейман... мана, Аметбойимиз келиб, сафларинг тўлди. Кўш-кўш бўлиб анови икки қайиқни томга қўндириб келсаларинг-чи, а?

Жумабой. Тўғри, тўғри. Қуриб ётганига неча кун бўлди!

Орол бобо. Шундай қилинглар, чироғларим.

Худди шу фармойишни кутиб тургандек, аслида хуфия маслаҳатлари чала қолганидан норози шогирдлар дарҳол қанот чиқариб, четанга суяб қўйилган тайёр қайиқлар сари юришади.

Жумабой (чолга ўгирилиб). Кимникига элтамиз, бобо?

Орол бобо (ўйланган бўлиб). Қизғишини-и...

Жумабой (ялинганнамо). Пирназар эшкакнинг томига қўяйлик шуни...

Орол бобо (шаҳодат бармоғини таҳдидли ўқтаб). Пирназар – тоға қавминг-да, а? Қай гўрга кўч кўтарган ўзи шу?

Жумабой (ҳамон илинж билан). Нукусга. Баланд уйларга. Катта ўғли ўша ёқда-ку, амалдор!

Орол бобо (чўрт кесиб). Йўқ! Эшкакка хиёнат қилиб жуфтак ростлаганга қайиқ йўқ! Буни Нажим муаллимнинг томига ўрнатасан. Уқдингми?

Тиловберган. Қорасини-чи, қорасини? Ўзим бўяганман... Тўқлибой полвонникига олиб борайлик? Хиёнат қилмаган у!

Орол бобо. Ота-бобосининг овулини ташлаб Хоразм томонларга қочган баччағарни айтасанми? Ҳаҳ, муғамбир! Отагинангнинг ошнаси эди-да у, шундайми?

Тиловберган. Бир серканинг устидан отам у билан роса уришганлар, ўзим кўрганман!

Орол бобо. Қўй, қўй... Бири у ёққа тортади, бири бу ёққа... Ҳе, ғир-ромлар! Ғирром устанинг кўлидан чиққан қайиққа сув киради, билиб қўйинглар!

Тиловберган (норозиланган каби). Сув дейсиз, сувнинг ўзи қани?!

Орол бобо (ер остидан унга ўткир тикилиб). Сув – бўлади! Сув – келади!.. Келмайдиган бўлса нега қайиқ ясаб ўтирибсан, хўш? Ол, кўтар! Элтиб буни хув овулдан чиқаверишдаги Жанғил момонинг кулбасига тиклаб келасанлар. Гап шу!

Генжамурод. Жанғил момо дейсизми? Унинг ўлиб кетганига минг йил бўлди-ку!..

Орол бобо (шаштидан қайтмай). Яна минг йил бўлсин! Жаннати кампир эди. Боёқишнинг чоли Оролга чўкиб кетган... Минг йил эмиш! Ўзлари нечага кирдилар, йигит?

Жумабой (ер сузиб). Бу йил ўн тўққизга тўламан.

Орол бобо. Баракалла, ўн тўққизга тўладиган азаматнинг гапини қаранг! Бўл! Нариги бошидан ол-чи, қани!

Генжамурод (Жумабой билан шериклашиб қайиқни елкасига қўндираркан). Овулингизнинг томлари қайиқмозор бўлиб кетди-ку, Орол бобо!

Орол бобо (ногаҳон қаҳрдан бўкириб). Ўв-ўв! Мен сенларга неча бор айтдим, манглайи қора! Қўлтиғингга ол ахир, қўлтиғингга! Нима бу, Орол бобонгнинг тобутимидики бошингга қўйиб олдинг?! Шайтон урибди сенларни, шайтон! Ҳе!..

Шогирдлар қайиқни апил-тапил қўлтиқлаб олишади-да, четан эшик сари юришади. Ҳовли ўртасида Орол бобо ёлғиз. Титраб турибди.

Орол бобо. Нима жин урди-я буларни, тавба! (Сўнг оҳиста ерга чўкиб.) Тўғри-да ахир, сен қарияга-ку Худойим ғойибдан ризқ етказиб турибди, бугиналар нима қилади эртага? Нима еб, нима ичади? Ҳе, худбин, ноинсоф чол!

3

Кечки пайт. Ҳовли кимсасиз.

Ота-ўғил – кўлида “дипломат” портфель, башанг кийинган Қалимбет, унинг ортидан кундалик энгил-бошда Орол бобо кириб келади.

Орол бобо (қўл силтаб). Қўй, Қалимбет, қариган чоғимда сарсон қилиб юрма одамни. Ўз уйим – ўлан тўшагим дебдилар...

Қалимбет (ўзини эшитмаганга солиб). Ҳамма жиҳози муҳайё! Меҳмонхонаю ошхоналарини кўрдингиз... Бир бошга яна нима керак, тўғрими? (“Дипломат”ини дастгоҳ устига ташлаб.) Кичикроқ бўлсаям ободгина ҳовли. Ёзларда каравотни қўйиб олиб...

Орол бобо. Кимники ўзи у?

Қалимбет. Сизники-да, ота, сизники! Сизга деб олинди.

Орол бобо (ҳанг-манг). Меники?! Сотиб олдингми? Кимдан, қанчага?

Қалимбет. Узумини енг-у, боғини сўраманг. Ҳукумат бобо курган уни! Пули тўланса бас, қуриб бераверади. Қариган чоғингизда бир суюнтирайлик дедик-да сизни. Ўтиринг бундай, ўтиринг... (У меҳрибонлик билан кифтидан тутиб ота-сини ҳовли ўртасидаги буклама ўриндиққа ўтқизади, ўзи шунга ёндош қўлбола курсидан жой олади.) Юрасизми энди бу чўлу биёбонда! Эл-улус бизни айб қиляпти-ку, шундоқ ўғил-қизлари шаҳарларда даврон суриб юрибди-ю, оталари хув бир овлоқда қаровсиз қолиб кетган, деб...

Орол бобо (ҳасратомуз). Чўлу ёбон дейсан... Онанг мана шу ерда ётибди, бобо-момоларинг шу ерда... Уларни ташлаб мен қаёққа кетардим, ўғлим, ўйлаб гапиряпсанми? Онангнинг мозорини зиёрат қилмаган куним дунё кўзимга қоронғи... Бу ёқда қайиқларим, Орол...

Қалимбет. Эски ашула! Орол, Орол! Ўзингиз биласиз-ку, ота, у энди ҳеч қачон ўзанига қайтмайди, тўлмайди. Қайиқларингиз ҳам бировга кераксиз...

Орол бобо (шашт билан бош кўтариб, жўшиб). Нима?! Қайтмайди, тўлмайди... Сиз қаёқдан билибсиз, Худомисиз?! Ҳа, тўлмайди! Тўлдиролмайсан уни! Ҳеч биринг! Олиму уламонг ҳам, бошқанг ҳам! Чунки баринг фойдани кўзлайсан! Орол ғирром эмас, сенлар ғирром, ҳа! Худо сенларга инсоф берган куни у ўз-ўзидан сувга тўлади! Худойим тўлдиради уни, билиб қўй! (Оғир хўрсиниб.) Ўша кунни кўриб ўлсам армоним қолмасди...

Қалимбет. Майли, майли, отажон, қаттиқроқ кетибман, тавба қилдим. Лекин гапнинг бори ҳам шу-да, ахир. Одам эртасини ўйлаб иш тутгани яхши. Худо кўрсатмасин-у, эртага бир кун... Биз шарманда бўлиб қолмайлик дейман-да.

Орол бобо. Гап бу ёқда дегин? Шарманда бўлмайсан, кўркма... (Бир зум ўйга толиб.) Мана, ўзинг бошладинг, ўғлим. Мабодо бир кун ажалим етиб, сув келганини кўрмай кетар бўлсам, айтиб қўйай, жасадимни қайиққа солиб, Оролга элтиб ташлайсан! Майли, балиқларга ем бўлай! Майли...

Қалимбет (сапчиб тушгудек). Ие-ие, ота, бу нима деганингиз?! Ахир, мусулмончилигимиз қаёқда қолади унда?

Орол бобо (бояги шаштидан тушмай, бирмунча мулойим, аммо қатъий йўсинда). Бир мусулмон бўлса менчалик бўлар, Қалимбет! Ўғлиммисан, мана шу айтганимни бажарасан, гап тамом! Васият бу, Худойим ҳам кечирар...

Қалимбет (ясама бир кўтаринкилик билан). Э, отабой, кўйинг ҳалитдан шу совуқ гапларни! Сиз ҳали кўп яшайсиз, кўп! Янги уйларда даврон қилиб, а!.. Қалай, маъқул келдими ўзи сизга?

Орол бобо (бўшашиброқ, совуққина). Яхши, яхши... Лекин... (Кўл силтаб.) Ҳай, ўзингдан гапир. Ишлар жиялптами ахир?

Қалимбет (жиддий тортиб). Ишларим ёмонмас, ота. Ёмонмас-у, шу ке-йинги вақтда унчалик яхшиям эмас. Орқага кетгандайроқ. Бир хизрсифат одам маслаҳат бериб қолди денг. Бориб отангизнинг кўнглини обдон овлаб, дуосини олиб келсангиз, бари юришиб кетади, дейди...

Орол бобо. Шундай дедими ўша хизрсифатинг? Бўпти, мана, дуоси биздан: илойим, ишларинг бирдан юришиб кетсин! (У юзига фотиҳа тортиб кўяди.) Шунга келдим де?

Қалимбет (норозиланиб). Бунақа дуо эмас-да, ота!

Орол бобо. Қанақасидан бўлсин, айт?.. Қулоғингга куйиб олгин, бола: чинакам ғайрат билан, тоза кўнгил билан қилинган иш ҳеч қачон орқага кетмайди – дуоси ўзи билан бўлади унинг!

Бир дамлик сукут.

Қалимбет. Ҳа, айтгандай, эшитдингизми – Гулхадичамиз депутат бўлмоқчи!

Орол бобо. Депутат? Қандай депутат?

Қалимбет. Жўқорғи Кенгесга!

Орол бобо. Униям дуо қилиб кўйиш керакми? Нима деб? Жўқорғи Кенгесга ўтсин дебми, ундан наригами?..

Қалимбет. Ўзимиздан чиққани яхши-да, ота. Фойдаси тегиб туради: сизга ҳам, менга ҳам, ўзига ҳам...

Орол бобо. Менга?! Нима, Оролни тўлдириб берадими?

Қалимбет. Тўлдириб берар... (кулиб) гап билан! Қизингиз маҳмадана-ку, шунинг учун сайланяпти-да.

Орол бобо. Навзанбиллоҳ, навзанбиллоҳ... (Дафъатан юмшаб.) Қўзи-кўчқорларинг яхши юрибдими? Бир олиб ҳам келмайсан, невараларимни кўрмаганимга неча замон бўлди...

Қалимбет. Ҳозир, ҳозир... (У шоша-пиша туриб, дастгоҳ устида ётган “дипломат”идан алланарса – планшетини олади-да, тугмачаларини боса-боса отасининг бошига келади.) Мана, кўринг... Қани, топинг-чи, манови ким?

Орол бобо (синчиклаб-суқланиб). Камолингми? Вой-бў-ў, арслондек бўлиб кетибди-ку! (Юзини четга олиб.) Туф-туф, ёмон кўзлардан асрагайсан илойим! (Сўнг журъатсизгина энгашиб, планшетга лаб тегизиб кўяди – ўпган бўлади.) Шугинани қаватимга кўйиб кетмадинг-да, Қалимбет. Тўнғич невара – бобосиники деган удумлар бўлгич эди...

Қалимбет. Нима, овулма-овул тезак териб юрсинмиди!..

Орол бобо (орзумандона). Қайиқсоз қилардим. Зўр қайиқсоз уста!

Қалимбет (эшитмаганга олиб). Бунисини танияпсизми? Ким?.. (Чол тикила-тикила тополмагач.) Гулзира-ку, Гулзира! Яхшилаб қаранг...

Орол бобо. Қиз махлуқнинг шайтони бўлармиш, қулоғидан тортиб ўстираверармиш... Чўзилиб қолибди қизинг. Омон бўлсин, омон бўлсин.

Қалимбет. Мана буниси-чи?..

Орол бобо (қарай-қарай, бўйнига олади). Бунингни таниёлмадим, рости. Кўрмаган эканман. Кенжатоинг бўлса кераг-а?

Қалимбет. Ҳа, оти ҳам Кенжабек.

Орол бобо. Умрини берсин илойим.

Қалимбет. Келинг, энди дунёга саёҳат қиламиз! (У “мўъжиза”сининг тугмачаларини бир-бир босиб, изоҳ бера бошлайди.) Мана бу ер Арабистон, Саудия Арабистони... Каъбамиз шу ерда, қаранг... Буниси – Ҳиндистон, буниси – Покистон... Мана – Ўзбекистонимиз! Оролни топинг-чи, қани, кўрайлик... (Чол ҳадеб тикилавергач.) Мана, мана!

Орол бобо (ҳафсаласи пир бўлиб). Шугинами? Орол шуми? Э-э, кўтар! (У кўлининг орқаси билан планшетни нари суради.)

Қалимбет (кулиб). Шугина!.. Сизга қолса, бутун дунё Оролдан иборат бўлсин-да, а? Ў-ўртасида битта қайиқ – якка, танҳо қайиқ, унда – сиз...

Орол бобо (куфри кўзиб). Тур, жўна, уй-пуйинг керак эмас менга!

Қалимбет мулзам ўтира-ўтира, дастгоҳ устидан “дипломат”ини юлқиб олиб планшетни жойлайдию отаси томон бир ўқрайиб, ҳовлини тарк этади.

4

Орол бобонинг ҳовлиси. Қулоғига қалам қистирган, бўйнида метр ўлчагич тасма – қария дастгоҳ қошида тахта чамалаш билан машғул. Дастгоҳнинг нариги бошида кўхнадан-кўхна транзистор ғўнғиллаб турибди. Ташқаридан отнинг кишнагани, тепингани эшитилади. Ҳаял ўтмай четан эшикни ғийқиллатиб, кўлида бежама камчи, ғўддайганроқ бир киши – Аметнинг отаси Ўтаган махсум киради.

Ўтаган. Ҳорманг, оқсоқол, ҳорманг! Ассаломалайкум.

Орол бобо (таниёлмаган каби кафтини пешонасига соябон қилиб). Ўтаганбойга ўхшайдими? Келинг, келинг, иним.

Кўшқўллашиб кўришадилар. Орол бобо хос ўриндиғидан, Ўтаган махсум кўлбола курсидан жой олади.

Қани, бахайр?

Ўтаган. Сизни би-ир зиёрат этайлик деб...

Орол бобо. Хуш келибсиз, ҳожи махсум, хуш келибсиз!

Ўтаган (оғринганнамо). Куляпсиз-да, бобой?

Орол бобо. Кулганим йўқ, кулганим йўқ. Илгари кимсан – мулла Гулбойнинг ўғли, Ўтаган махсум эдингиз. Қайта-қайта ҳаж қилиб, мана, ҳожи бўлдингиз. “Ҳам ҳожи, ҳам махсумман” деб эл-улусга ёйган ўзингиз-ку, биз нима дейлик?!

Ўтаган. Майли, майли... (Ҳар ёнга аланглаб.) Ҳаммаёқни қайиқ қилиб юборибсиз-ку! Зўр, зўр.

Орол бобо. Бу ўрамларга қадам изи қилмаганингизга кўп бўлдим дейман, махсум, кўрмаган экансиз-да? Ота-бобомиздан қолган хунар, кўлимиздан бошқа иш келмаса...

Ўтаган. Бекорчи хунар денг... Зўр, зўр. Шогирдлар кўринмайди?

Орол бобо. Бир юмушга жўнатувдим, ҳозир кепқолишади. (Четан девордаги бўёғи чала қайиқни кўрсатиб.) Ҳув ановинисини ўғлингиз, Аметбой ясаган. Қаранг, қандоқ бежирим! Муллазодалардан ҳам уста чиқаркан, дуппа-дуруст қайиқсоз бўлиб қолди бола!

Ўтаган (энсасини эрмакка қашлаб). Ўшанга келувдим, оқсоқол. Мен уни Ленинградга юбормоқчиман. Акасининг олдига. Тўғри-да, қачонгача тезак босиб, лайлак ҳайдаб юради бу ерда!

Орол бобо (ўзича мароқланиб). Лайлак ҳайдаб дейсизми? Лайлак қоптими, иним! Лайлагу ғозигача қирилиб битган...

Ўтаган. Бойўғлининг макони денг! Бош бойўғли – ўзлари...

Орол бобо (ҳазилга буриб). Юмронқозикдан келсангиз-чи, махсум!

Ўтаган (баттар ачитмоқчидек). Шунини айтаман-да, юмронқозигу битта сиз қолгансиз бу биёбонда!

Орол бобо (муроса йўлига). Насиба-да, махсум, пешонага ёзилгани шу экан... Ленинградга жўнатаман, деддингизми? Нима қилади у ерда Амет?

Ўтаган. Бу ерда нима қилади?

Орол бобо. Бу ерда... (ҳовлига аланглаб) мана, қайиқ ясайди!

Ўтаган. Ясаган қайиғи кимнинг дардига шифо, оқсоқол?! Ўша ёқларга борсин, тайинли бир ишнинг бошини тутсин, пул топсин дейман-да!

Орол бобо (дами ичига тушиб). Тайинли иш... Нима иш экан, нимага юбормоқчисиз уни?

Ўтаган. Салат кесишга.

Орол бобо (ростдан ҳам тушунмай). Саллат? Нима дегани у? Нега кесади?

Ўтаган. Сала-ат... Шу, ўт-пўт-да. Кўкат деймиз-ку...

Орол бобо (лол қолиб). Шошманг, Амет келиб-келиб ўт кесадами?
Аметимиз-а?! Қайиқ ясайди-ку у, қайиқсоз уста!

Ўтаган. Қайиғингизни еб бўлмаса! Салатни эса (у бармоғини дастгоҳ қиррасига уриб-уриб) тўғраб-тўғраб, маза қилиб туширилади.

Орол бобо. Шугинани ўзлари тўғраб эса бўлмасмикан, махсум, нимаси қийин?

Ўтаган (қўлидаги қамчини тиззасига уриб). Бўлмайди, оқсоқол, бўлмайди. У ёқларда биров кесиб беради, биров ейди. Ресторан деганини айтяпман-да.

Орол бобо. Кейин шуни кесгани учун пул ҳам олади?

Ўтаган. Худди шундай! Қайиқ ясагани учун эса шаматалоқ ҳам олмайди!..

Орол бобо (маъюс тортиб). Навзанбиллоҳ, навзанбиллоҳ...

Ўтаган. Қайтага, уй-уйидан ул-бул кўтариб келиб сизни боқади, шундайми?

Орол бобо. Унақа миннатни қўйинг, махсум. Мен шогирдларим олиб келган ноннинг ушоғига ҳам шериклик қилмайман...

Ўтаган. Ўзим ясаган қайиқларни ғажиб-ғажиб кун кўряпман десангиз-чи!..
Қўйинг-э, оқсоқол!

Орол бобо. Ия, нега? Худо берган ризқим бор, иним! Мен балиқ гўшти ейман, билсангиз!

Ўтаган. Опқочинг-а, опқочинг! Туш-пуш кўряпсизми дейман. Шу дашту биёбонда балиқни ким бераркан сизга?!

Орол бобо (қўлларини баравар осмонга чўзиб). Худо! Ҳожи бўлмасак ҳам, махсум бўлмасак ҳам – беради. Кунига биттадан. Бизники ана шундай, ҳожи махсум, кунбайи!

Четан эшик очилиб, орқама-кетин йигитлар кўринади.

Ўтаган махсум қамчинини ҳавога сермаб ўрнидан туради-да, Амет томон бос-тириб боради.

Ўтаган (унга қаҳрли ўқрайиб). Сен болага нима деган эдим?! Қани, олдимга туш-чи! Қайтиб шу ерга қадам боссанг!..

Орол бобо (қалтирай-қалтирай кўзғалиб). Ҳай, ҳай! Шайтонга ҳай беринг, махсум!..

Ўтаган (ижирғаниб). Э-э, алжирама, тентак чол!

Амет аввал Орол бобога, сўнг шерикларига ўкинчли бир назар ташлайди-да, секин бурилиб отасининг изидан чиқади. Аммо шу заҳоти қайтиб киради. Ўртоқлари билан бир-бир кучоқлашиб хўшлаша бошлайди.

Жумабой (таъна аралаш минғирлаб). Э кўй-э, Амет, бўлмадинг, ошна!

Амет кўча тарафга имо қилиб, ғамгин елка қисади: начора, отам!..

Генжамурод (ачитиб). Анув ишни бошлаб қўйиб, энди қочиш экан-да, а?
Амет (чол томон хавотирли нигоҳ ташлаб олиб, пичирлайди). У ёғини ўзларинг...

Жумабой. Кетавер, кетавер, бир ҳисоби бўлар.

Тиловберган (чапаничасига қўл ташлашиб). Яхши бор, дўст!

Амет гуноҳкорона бош эгиб, хос ўриндиғида хомуш қотган Орол бобонинг қошига келади. Чол уни бўйнидан қучиб, бир муддат сўзсиз қолади. Таъсирли ҳолат!

Орол бобо (ниҳоят тилга кириб). У ёқларда фақат ўт кесиш билан бўлиб юраверма, бола. Яхши-ёмонни кўр, бил, хўпми? (Сўнг бирдан ўпкаси тўлиб, кўзлари ёшлангандек.) Бизларни унутсанг унут, Оролни эсдан чиқарма, Оролимизни!..

Ташқаридан Ўтаган махсумнинг дағдағали овози эшитилади: “Аме-ет!..”

Амет тағин барчага бир-бир хомуш бош силкиб чиқади-да, шалвирабгина четан эшик томон юради. Орол бобо ўриндиғига чўкканча мунғайиб қолган. Йигитлар ҳам паришонҳол серрайиб турибди. Ташқарида отнинг кишнаши, тепингани, қамчи товуши...

Орол бобо (ҳасратомуз). Бориб-бориб ҳув дўзахий пирга ўхшаб бир ўзим шўппайиб қолмасам денг...

Шогирдлар тушунмай унга анқайиб қарайди.

Орол бобо (ривоятга киришиб). Пирнинг қирқ муриди бор экан. Сизларга ўхшаган шогирди. Қирқ йил ичида камая-камая, охири шулардан биттагинаси қолибди. Аметинг мисоли бирин-сирин ташлаб кетган-да. Пир ўша қолган мурийдан сўрабди: “Буларинг нега бундай қилди экан?” Мурид чайнала-чайнала айтибди: “Улар сизнинг таълимингиз билан Мангу китобни ўқийдиган мақомга етди. У китобда эса...” “Гапир-гапир”, деб қистабди пир. “У китоб сизни дўзахий деб ёзган экан, устоз...” “Биламан, – дебди пир. – Ҳақрост, шундай ёзилган. Аммо мен жаннатдан ҳам улуғроғини кўзлаганман-да... Улар-ку жаннат илинжида кетибди, хўш, сен нега қолдинг?” “Чунки ўша китобни ўқишни сиздан ўрганганман-да, пирим”, дебди мурид. Қаранг, қандай оқибатли экан-а шогирди!..

Йигитлар ривоятдан таъсирлангандек ўйга толади.

Генжамурод. Бобо-о, жаннатдан ҳам зўр деяпсиз, қанақа жой у?

Орол бобо. Бор, ўғлим, шундай жой бор. Ҳақ, Ҳақнинг даргоҳи дейдилар уни. Бандаси умидвор-да. Мана, бобонг ҳам умид билан яшаяпти-ку!..

Иккинчи қисм

5

Ўша ҳовли. Тун. Осмонда юлдузлар чарақлайди, эринибгина ой сузади. Шамолнинг бир маромда увуллаши; олислардан чиябўриларнинг “ҳи-ҳи, ҳи-ҳи”лаган товуши садо беради.

Бошига сербар оқ қалпоқ илган бир кўланка ҳарсиллай-ҳарсиллай кулба биқинидаги қайиқ-нарвонга тирмашиб, томга чиқиб бораётир.

Орол бобомиз!

Том устига чиқиб олгач, у бир муддат нари-бери бориб келади. Осмонларга қарайди, ою юлдузларни томоша қилган бўлади. Сўнг аста келиб қайиғига ўрнашиб ўтиради-да, теварак-атрофни яна бир қур кўздан кечиргач, икки ёндаги эшкакларни кўлга олади. Эшкак эша бошлайди. Аввалига сустроқ, бир маромда, кейин эса навқирон бир ғайрат билан. Шамол увуллашию чиябўриларнинг “ҳи-ҳи”лаши ногаҳон сув шовқинига – мавжу тўлқинлар сасига айланиб-қоришиб кетади. Шалоп-шулуп, шалоп-шулуп... Ой ёғдусида чарх этаётган денгиз қушлари – чағалаю оқчорлоқларнинг сувга тўш уриб учишлари, кумуш қанотлари нимқоронғиликда ялт-юлт аксланиб кўзга чалинади... Чол бир замон эшкак эшишдан тиниб, тимирс-килай-тимирскилай қайиқ ичидан узун алланимани оладию узоқни чамалаб уни ҳавога – “сув”га улоқтиради. Шалоп-шулуп... “Балиқчи” кафтларини қулоқпана қилиб пастга энгашган – нимадир сасни эшитмоқчи...

Сукунат, сукунат...

Бир пайт қайиқ четида кўндаланг ётган эгма хода қимирлаб кетиб, шалоп-шулуп товуш чиқаради. “Балиқчи” шоша-пиша ходани “сув”дан кўтаради. Нақд тумшуғидан илинган лаққа ой ёруғида биланглаб турибди!..

Орол бобо (уни завқ билан айлантриб томоша қиларкан, шодон). Берганингга шукр! Берганингга шукр, тангрим!..

Сўнгра у балиқни қармоқдан узиб, қайиқ ичига ташлайди. Ов ашёларию эшкакларни жой-жойига қўйиб саранжомлагач, қайиқ бўйлаб оҳиста чўзилади.

Кўкси узра таниш оқ қалпоқ!..

Орол бобо (ҳорғин, уйқули овоз). Берганингга шукр, эгам! Берганингга шукр!..

Тун. Кўкда юлдузлар чарақлайди, эринибгина ой сузади. Шамолнинг бир маромда увуллаши, олисларда оч чиябўрилар саси...

б

Ҳовли. Кундуз куни. Уч шогирд – Жумабой, Тиловберган ва Генжамурод қайиқ яшаш юмушлари билан банд. Ўчоқ устидаги ярми кесилган бочка идишдан қорамтир дуд кўтарилади – мум эритилмоқда.

Шошиб-ҳовлиқиб Қалимбет кириб келади. Одатдагидек, қўлида “дипломат”.

Қалимбет (аланг-жалаңг қилиб). Отам қани?.. (Йигитларга қараб.) Ҳўв укалар! Қани, югуринглар! Овулнинг оғзигинасида мошинамиз кумга ботиб қолди, чиқаришиворинглар. Ҳа, баракалла!.. (Кулба эшигида бир учи чўмичсимон узун косов кўтарган Орол бобони кўргач.) “Жип” денг тагин! Шундай мошинаки ботиб қолганидан кейин аҳволни билавер-да!

Орол бобо амрига маҳтал шогирдларига “майли, бориб қарашинглар” дегандек ишора қилади. Усти-бошини қоқа-қоқа, улар ҳовлидан чиқиб кетишади. Чолнинг ўзи индамай ўчоқбоши тарафга юради.

Орол бобо (қўлидаги анжом билан “қозон” кавламоққа тушаркан). Ке, Қалимбет, шовқин солиб юрибсан?..

Қалимбет (“дипломат”ини тиззасига қўйиб курсига ўрнашаркан, ясама хушнудлик билан). Бир ўйнаб берасиз энди, отабой, зўр сюрпризимиз бор сизга! (Синовчан сукутдан сўнг, ширин қилиб.) Би-ир ҳажга бориб келсангизчи, а? Ҳамма бизни изза қияпти-ку: шундоқ пулдору бадавлат ўғиллари, қизлари бўлатуриб, оталарини ҳажга жўнатмаяпти, деб.

Орол бобо (ишидан чалғимай). Буниям хув анови хизрсифат маслаҳатгўйинг айтгандир?

Қалимбет. Топдингиз, у ҳам шундай деган эди.

Орол бобо. Қуллук, қуллук. Лекин отанг ҳеч қаёққа бормайди, овора бўлма.

Қалимбет. Ие, ие! Ҳажга ҳам-а? Ҳаждан бўйин товлаган мўминни энди кўришим! Ота, ўйлаб гапиряпсизми ўзи? Ахир, ҳажи муборак ҳар бир мусулмонга...

Орол бобо. Биламиз, биламиз – фарз.

Қалимбет. Билсангиз, нега бундай оёқ тираяпсиз? Баъзилар ҳатто от миниб, пул кўтариб чопиб юрса-ю, сиз бўлсангиз...

Чол кўлидаги косовни “қозон” четига қўйиб, ўриндигига келиб жойлашади.

Орол бобо. Ҳажга қилган-кечган гуноҳларидан тавба этмоққа бориларди чоғи, шундайми ахир?

Қалимбет. Ие, албатта, бунинг учун ҳам...

Орол бобо. Унда отанг қайси гуноҳини ювгали борсин, хўш?

Қалимбет. Э, э, Орол бобо, куфр кетгандайсиз, бегуноҳ банда бор эканми бу дунёда?!

Орол бобо. Шошма, оғзимга урмай тур... Ёлғон гапирганимни ё бировга фириб бериб иш битирганимни биласанми? (Қалимбет елка қисади.) Гапир, гапир, эшитганмисан ҳеч?

Қалимбет. Йўқ...

Орол бобо. Бировнинг ҳақиға хиёнат қилган жойим борми, айт?

Қалимбет. Ота...

Орол бобо. Кимсанинг моли ё жуфти ҳалолиға кўз олайтирганимни-чи? Қулоқ-пулоғингга чалинган чиқар?..

Қалимбет. Э, ота, иззага қўйманг-да одамни. Фақат шулар учунгина ҳаж қилинмас...

Орол бобо. Ҳа, нима учун борилар экан бўлмаса? Шунчаки сайру томошагами? Ё номчиқараргами? Тўғри, унақаларини ҳам биламиз. Ана – ўзимизнинг Ўтаган маҳсум. Йил сайин қатнайди. Нима, авлиё бўлиб қоғтими у? Ўша-ўша, келиб тағин гуноҳга ботгани ботган... Йўқ, ўғлим, ҳаж зиёратининг шартлари, қонун-қоидалари бор. У ерга обдон ҳозирлик кўриб, риёзату машаққатлар чекиб борилади!

Қалимбет. Эски замонларнинг гапини қўйсангиз-чи, ота. Машаққат чекиб нима фойда? Ҳозир тап-тайёр самолёт, оппа-осонгина бориб келинаверади. Бу ҳам тангрининг марҳамати-да, ахир!

Орол бобо. Қуллуқ, қуллуқ. Аммо... тавба қилдим, тавба қилдим, кўнглида бир тоза нияту чин ихлоси борми-йўқми, дуч келган одам ҳаж экан деб жўнайверса... Худди тўйга отлангандай... Зиёрати қабул бўлармикан?.. Ахир, бандаси покланиб, тозаланиб бормайдими унақа жойларга?!

Қалимбет. Мен ҳам шуни айтяпман-да, ота! Ҳалигина ўзингиз исботлаб бердингиз: бировга ёмонлик қилмагансиз, хиёнат қилмагансиз, кўз олайтирмагансиз... Сиз бормаи ким борсин ҳажга?!

Орол бобо (эриб кетиб). Ростки, бир-икки дафъа чоғланиб ҳам кўрганман. Юрак дов бермади-да: ўзинг ким бўпсан-у, ҳажни орзу қилсанг дегандай. Биз-ку бир ҳашаки банда, ҳаж зиёрати насиб этмаган не-не улуғ зотлар ўтган,

Ўғлим! Лекин ичимдаги бир сирни сенга айтсам: баъзан худдики бориб келганга ўхшайман! Нияти билан-да...

Қалимбет (жонланиб). Ана энди чинакамига бориб келасиз, отабой! Мана, ҳамма хужжатингиз тайёр! (У шоша-пиша “дипломат”ини очиб, бир даста қоғоз чиқаради.) Мана...

Орол бобо (оғзи очилиб). Ия, бир оғиз сўрамадинг-ку, Қалимбет, менсиз қандай қилиб?..

Қалимбет. У ёғи билан ишингиз бўлмасин, отабой. Биз киришдикми, битмайдиган иш йўқ!

Орол бобо. Барибир олдимдан бир ўтишинг керак эди-да, ахир...

Қалимбет. Ўтсам-ўтмасам, энди масала ҳал! Азза-базза биттасининг ўрнига гаплашганман-а!..

Орол бобо. Нима? Бировнинг ўрнига?! (У балодан қочган каби, икки қўли олдинда, тисланиб.) Йўқ-йўқ, бормайман! Минбаъд! Бировнинг ўрнини тортиб олиб ҳажга жўнаш!.. Ўйлаб қилдингми шу ишни, Қалимбет? Гуноҳ-ку бу ахир, гуноҳи азим!

Қалимбет (сув юқтирмай). Ҳе, кўчадаги биттаси боргандан кўра – сиз, менинг отам боргани яхши эмасми?!

Орол бобо (қатъий туриб). Йўқ дедимми, йўқ! Кимнинг ўрнини олган бўлсанг, ўшанинг ўзига элтиб топширасан, гап тамом! Худойим ўзи кечирар, отангнинг сиғинадиган Каъбаси ҳам, зиёратгоҳу ибодатгоҳи ҳам мана шу ўзи туғилиб ўсган ташландиқ овулу бугун қуриб қолган бўлсаям, умрини бергани – Орол! Шундан ўзга ҳеч нарса керак эмас унга, билиб ол, бола!

Қалимбет. Орол, Орол... Ҳаҳ, Орол отагинамдан! (У кувлик билан ялтоқланиб чолнинг елкасидан қучади.) Ишни буздингиз-ку, бобой, энди нима қилдиг-а?..

Талай замон мум тишлаб қоладилар.

Бу орада чол ўчоқбошига бориб, оловини тортиб келади.

Орол бобо (куфридан тушган; илтижоли оҳангда). Қалимбет, хув бирда кўрсатган матоҳингни менга ташлаб кетсанг-чи, а? Невараларимни соғинганда томоша қилиб ўтирардим. Майли, анови уй ҳам, ҳаж сафари ҳам сеники, ўзингга сийлов...

Қалимбет (муғамбирона бош чайқаб). Йў-ўқ, бобой...

Орол бобо (қалпоғини қўлида ғижимлаб ўрнидан туради). Бўпти, мен кетдим унда.

Қалимбет. Ия, қаёққа?

Орол бобо. Онангнинг олдига, мозорга. Эрталаб хабар ололмаган эдим...

Қалимбет (бўғилиб). Мендан нима гуноҳ ўтди, ота? Айбим – сизни ҳажга жўнатмоқчи бўлганиму янги уй тортиқ қилганимми?!

Орол бобо. Беайб – парвардигор, менинг ҳам бир гуноҳим бор бу дунёда. Нималигини айтайми? Сени, сендайларни дунёга келтирганим!..

Қалимбет (алам-изтироб ила). Ота-а!..

Орол бобо қалпоғини бошига босиб, ҳовлидан чиқиб кетади.

Қалимбет (бир лаҳза сукутдан сўнг, ижирғаниб). Мияси айниб қопти бу чолнинг... (У ёнидан телефончасини олиб, кўнғироқ қила бошлайди.) Гул, ўзингмисан? Ҳеч гапга унамаяпти-ку бу қайсаринг. Шаҳар яқинидан яп-янги ҳовли олиб бердим, мана, ҳажга тўғрилаб қоғозларини келтириб ўтирибман – қани, кўнса! Ўзинг бир йўлини топмасанг бўлмайди, сингил. Сенга меҳри бўлакча, яхши кўради...

7

Оқшом. Орол бобо одатдаги ўриндиғида; хорғин, беҳафсала кўринади. Ёнбошдаги кўлбола курсида омонатгина бўлиб қизи Гулхадича ўтирибди; тиззасида сумкачаси, ўта замонавий кийинган.

Шогирдлар иш билан машғул. Ора-орада ота-бола томон қараб қўйишади.

Орол бобо. Депутатликка чоғланганмишсан, шу ростми? Эринг бошингда, бу ёқда жужуқларинг – нима кераги бор эди, қизим?

Гулхадича. Ҳа, Жўқорғи Кенгесга. Бўласанчи бўласан деб қўйишмади-да, ота... (Бирдан тумшайиб.) Лекин бошим қотиб қолган. Устимдан ёза-ёз!

Орол бобо. Ия! Нима деб ёзади, ким?

Гулхадича (кўзларини ёшлаб). Ўлгур рақибларим-да, душманларим!

Орол бобо. Сенда душман нима қилсин? Ажаб гапларни гапирасан-а!

Гулхадича. Бирга от суриб юрганлар душман бўлмай нима? Бари ўзим депутат бўлай, бу қолиб кетсин дейди, ярамаслар!

Орол бобо. Қандай айбинг бор экан, хўш?

Гулхадича (бармоқ учи билан қовоқларини артиб, аразлаган сингари). Э-э, сизни айтиб ёзади-да!..

Орол бобо (ёқасини жуфтлаб). Мени?! Мен нима қипман уларга? Бирортасини танимасам, билмасам...

Гулхадича. “Тукқан отасини бир гўрларга ташлаб қўйган, қарамайди, бориб ҳолидан хабар олмайди! Шундай оқпадар инсон депутат бўлиши мумкинми?” ва ҳоказо. Ишқилиб, оёғимдан чалса, бадном қилса бўлди уларга!

Орол бобо (хижолатга тушиб). Мен ҳеч кимга арз қилганим йўқ-ку, жоним қизим... Сенлардан бирор нарса керак эмас, ўз ҳолига қўйсаларинг... ия, тинчгина юрса кифоя оталарингга. Шундай-шундай гап деб, тўғриси ни тушунтирмайсанми ўшаларга?

Гулхадича. Кимга тушунтираман? Сайловчиларгами? Халққами? Халқингиз тушунмайди барибир! Ишонмайди-да...

Орол бобо. Шугинани тушунтиролмасанг, шунга ишонтиролмасанг, депутат бўлиб нима қиласан, қизим?!

Гулхадича. Э-э, сиз ҳам тушунмаяпсиз, ота. Қўймаяпти-да ахир! Ўзимга қолса-ку, аллақачон туф деб юборардим. Безорим чиқиб бўлди ўзи!

Орол бобо (ажабланиб). Ким қўймаяпти, ким? Ўша сайловчиларми?

Гулхадича. Улар ҳам... Куёвингиз, куёвингиз! Бу ёқда оғам – Қалимбет. Бизнесларига ёрдам бўлармиш...

Орол бобо. Оббо-о! Эркакман деб белига камар бойлаган азаматлар бир заифани ўртага солиб, шунинг соясида... Суф-э сенларга!.. Ҳай, мени йўқлаб қолибсан? Шу гапни айтгани келдингми ё?

Гулхадича (куйинган каби афтини буруштириб). Ранг-рўйингизни қаранг, отажон, кўрган кишининг раҳми келади-я!

Орол бобо (саросимада қолиб). Рангимга нима қипти, Гулхадича? Соппа-соғман, ҳеч бир жойим оғримаса...

Гулхадича. Шундай бўлсаям бир-икки кун дам олиб келсангизми девдим. Зўр бир жойга олиб борсам сизни... Вуй, боғларини кўрсангиз – гулу гулзор!..

Орол бобо. Қанақа жой экан у? Тўппа-тўғри жаннат бўлмасин тагин!..

Гулхадича. Ундан ҳам зўр! Ҳозир... (У дик этиб ўрнидан туради-да, бир кафтини оғзига карнай қилиб кўча томон овоз солади.) Роҳат Собировна! Роҳат Собировна!

Четан эшик очилиб, кўлида ялтироқ қутиси, ясан-тусанда Гулхадичадан қолишмайдиган оқ халатли жувон – Роҳат Собировна киради.

Роҳат Собировна (ҳовлига аланглаб, атай хушҳоллик билан). Вой-бў-ў, ҳаммаёқ қайиқ-ку! Сувимиз қани, сув?.. Ассаломалайкум, отахон, бормисиз? Шундоқ пустиняда бир ўзингиз-а! Не понимаю, не понимаю. (Дашном оҳангида.) Гуляхон, адангизни бир оз чарчатиб қўйибсизми дейман-а, ўртоқ?(У қутисини тагига қўйиб рўбарў ўтиради-да, гўёки сеҳрламоқчидек, Орол бобого қаттиқ тикилади. Чол хижолат, кўзини қаёққа яширишни билмайди.) Қани, бошладикми? Тилингизни кўрсатинг-чи, отахон...

Орол бобо. Тилимни?.. (Довдираб Гулхадичага қарайди.) Бировга оғзингни очиб тилингни кўрсатиш ноқулай-ку, қизим? Мазах қилгандай гап-да бу.

Гулхадича. Кўрсатинг, кўрсатаверинг, ада, бу киши дўхтир-ку! (Кулиб.)
Суғуриб олмайдилар, кўркманг.
Орол бобо (таажжуб аралаш). Нима? Нима дединг? Бир сўз айтгандай бўлдинг...

Гулхадича “жим ўтиринг энди” деган каби уни секингина туртиб қўяди. Чол баттар мулзам, тишсиз милклари орасидан аранг тилининг учини чиқаради...
Дўхтир кутисидан олган игнаю болғачаларини ишга солиб, беморни обдон текшириб кўргач, саволга тутуди.

Роҳат Собировна. Кўп туш кўрасизми, отахон? Масалан, нималар киради тушингизга?

Орол бобо. Ҳа, унда-бунда кўриб турамиз. Ҳар хил туш-да, кизим... Кўпинча раҳматли кампирим киради тушимга, мана бунинг онаси.

Роҳат Собировна (Гулхадичага юзланиб, шунчаки). Ойингизларми?

Гулхадича (эшитилар-эшитилмас). Ойим, ойим, Роҳат Собировна.

Роҳат Собировна. Отахон, айтинг-чи, тушларингизда балиқ ҳам тутасизми?

Орол бобо (энсаси қотиб). Нега энди тушимда экан? Тушимда эмас, ўнгимда тутаман балиқни. Ҳар кеча!

Роҳат Собировна. Ҳар кеча дейсизми? Зўр-у! Қаердан овлайсиз уни, сувданми?

Орол бобо (тоқати тоқ бўлиб). Сувдан бўлмай қумдан овланармиди у жонивор?! Сувдан-да, албатта. Орол сувларидан!

Роҳат Собировна (Гулхадича билан ўғринча маънодор кўз уриштириб олиб).

Орол деганингиз олис-ку, отахон, жуда олисда! Қанақа қилиб борасиз у ерга ҳар кеча?

Орол бобо (дўхтирга узоқ тикилиб). Нима десам экан сизга? Айтганим билан барибир ишонмайсиз-да, қизим. Ҳеч ким ишонмайди бунга... (У алам билан мунғайиб, бошини солинтириб олади.)

Роҳат Собировна Гулхадичани четга имлаб, унинг кифтига ҳамдардона қўл ташлайди.

Роҳат Собировна (пичирлаб). Всё ясно. Симптомы налицо. Опкетамиз, депутатим! Тайёрланг...

Гулхадича. Уколми? Бўлмаса кўндиролмайсиз, точно!

Роҳат Собировна. Да, укол!

Гулхадича (орқадан келиб чолни бўйни аралаш кучади). Ота... ия, ада...
Дўхтир опа айтяптиларки, сизни укол қилмаса бўлмас экан. Кўркманг, кўркманг, билагингизга. Биттагина, холос. Ҳечам оғримайди, мана кўрасиз...

Орол бобо (вазмин бош буриб). Менинг нимагни укол қиласан, қизим, ҳеч жойим оғримаса...

Гулхадича (тўсатдан жазаваси кўзиб). Оғрийди, оғрийди! Ана – афтингизга қаранг! Гапириб ўтирган гапларингиз-чи!.. Эй-й, ҳамманг жонимга тегдинг! Бирови “Депутат бўлсанг – бўлганинг, йўқса, тўрт томонинг қибла” деб шарт кўйса! Униси “Депутатликка чиқмасанг, сендай синглим йўқ” деб сиёсат қилиб турса!.. Нима қилай? Нима қилай ахир, айти-инг?! (У алаמידан йиғламсираган бўлади.)

Орол бобо. Майли, майли, сенга шу керак бўлса, ма, қилақол уқолингни... (У хафсаласиз кўлини узатади.)

Гулхадича отасининг биллагидан тутиб туради, Роҳат Собировна абжирлик билан игнасини санчади. Ҳаял ўтмай Орол бобо ўриндикқа чўзилиб қолади. Болалар ҳангу манг, ташвишга тушиб қолган, ўзаро пичир-пичир.

Жумабой. Ҳў опа, бобомизни нима қилдингиз?

Гулхадича ўгирилиб ҳам қарамай, “э, ишингни қил” деган каби улар томон жаҳл билан кўл силтайди.

Роҳат Собировна. Чақираверинг.

Гулхадича (кўча томон чинқариб). Оға-а! Оға-а! Бўлди, тайёр!

Қалимбет ва ҳайдовчиси пайдо бўлиб, чолни кўлтиғидан кўтарганча ташқарига судрайди. Гулхадича билан Роҳат Собировна бир-бирининг елкасига кўл ташлашиб уларнинг ортидан юради. Шогирдлар беихтиёр чошиб бориб йўлни тўсмоқчи бўлади.

Жумабой. Ие, оға, қаёққа опкетяпсиз бобомизни?!

Қалимбет (зарда билан). Энангнинг уйига!

Тиловберган (унга тармашиб). Опкетмайсиз, йўқ!

Қалимбет (тиззаси билан унинг қуймучига бир тепиб). Нарӣ тур-э, маймоқ!

Тилов учиб кетиб, бир четга ағнаб қолади. Болалар саросимада, ноилож тек қотган.

Роҳат Собировна (йўл-йўлакай, ҳовлига яна бир қур кўз ташлаб). Чудак! Нас-тоящий чудак!

Намозшом пайти. Жумабой ва Генжамурод қайиқсозлик билан банд. Одатдаги юмушлар: ўлчаш, тахта қирқиш, елимлаш, бўёқ-сўёқ...

Жумабой (туйқус ишдан бош кўтариб). Бобомизни қаёққа опкетди-я булар? Генжамурод. Ота – уларники, хоҳлаган жойига олиб кетаверади-да.

Жумабой. Соппа-соғ одамни укол қилди-я, тавба!

Генжамурод (билағонлик кўрсатиб). Қилади! Керак бўлганда қараб ўтирмайди. Ўзим кўрганман! Жапақ амакимни билардинг-а, дўхтирлар уни мана шундай укол санчиб, мошинага босиб кетишган, эсимда.

Жумабой. Амакинг тўрт туманга номи кетган бир жинни-санғи эди-да! Бобомиз ахир...

Генжамурод (нафсонияти кўзиб). Бобонг нима, соғ эканми? Ҳамма уни “девона, савдойи” деб юради-ку!..

Жумабой. Айтиб қўй, ўшаларингнинг ўзи девона, ўзи савдойи! Шуни гап деб кўтариб юрган сен ҳам соғ эмас, Генжабой!

Генжамурод. Ўзинг ҳам шу! Тиловнинг ҳам... Бобонинг гирдида юрганларнинг барини эл-улус шунақа деб ўйлайди, билсанг!

Жумабой. Ўйлайверсин! (Муштумини дўлайтириб.) Қани, бирортаси келиб ўзимга шундай деб кўрсин-чи!..

Бир ўрам эски сим кўтариб ҳовлига Тиловберган киради.

Тиловберган (кўлидагини ерга ташлаб). Жума-а, овулингда шиша деган матоҳ қолмабди-ёв! Амет билиб айтган экан: кеча эрталаб бу ёққа келаётиб, Жанғил момонинг томига чиқиб қарасам, ростдан ҳам Орол тараф сувга тўлгандай, офтобда чарақлаб кўзни олади!

Жумабой (ишдан бош кўтариб). Мен ҳам кўрдим. Худди сувнинг ўзи! Шу иш Аметнинг хаёлига қаёқдан кепқолди экан-а?..

Тиловберган. Биласан-ку, китобни кўп ўқиган у. Ўзиям каллали. Ўтаган махсумнинг боласи-да, муллазода!

Генжамурод. Муллангнинг боласи бугун аллақайларда салат кесиб юрибди. Каллали эмиш!..

Жумабой. Ким нима деса десин, барибир зўр иш бўлди шу. Маладес Амет!

Генжамурод. Бобонг кўрмаганидан кейин бу ҳаммаси бир пул, ошнам! Ўша киши учун қилинди-ку, тўғрими?

Тиловберган. Шундай, шундай...

Худди шу чоқ четан эшик ғийқиллаб, Орол бобомизнинг ўзи пайдо бўлади! Бир лаҳза ҳайратда қотган шогирдлар гувва бориб, талаша-тортиша унинг

бўйнига осилади: “Келдингизми, бобожон, келдингизми?”, “Устоз, устоз!”, “Соғиниб кетдик сизни, бобо!..”

Орол бобо (уларни баравар бағрига босиб, кўзлари жикқа ёш). Чироғларим!.. Шерларим, бургутларим...

Шогирдлари чолни кўтариб келиб, эъзоз билан хос ўриндиғига ўтказадилар. Ўзлари ён-верида чўнқайиб, алланечук ачиниш аралаш унга кўз тикадилар.

Тиловберган (йиғламсираб). Нима бўлди сизга, бобожон, бунча қолиб келдингиз?

Орол бобо (кўл силтаб.) Э, сўраманглар, болаларим... Қочдим, қочиб келдим! Кўрдиларинг, “мазангиз йўқ, мазангиз йўқ” дея нима балодир қилиб уйига олиб кетди-ю, қамаб қўйгандай аҳволга солди-я мени! Анови дўхтир дугонаси кунда икки маҳал укол қилиб кетади, ухлаганим ухлаган, кўзларимни очолмайман! Депутатлигига керакмиш-да касофатнинг... Сизларни соғиндим қўйган пойлоқчиларини ҳам доғда қолдириб, бугун кўзни ишқай-ишқай йўлга тушдим... Ҳай, ўзларингдан гапиринглар, қани? Аметбойимиз кўринмайди?.. (Шогирдлари ерга қараб қолгач, таассуф ила бош чайқайди, оғир хўрсинади.) Бола кетибди-да барибир. Атта-анг, атта-анг. Яхшигина уста бўлиб қолувди-я, касофат!

Генжамурод (ғаши келиб). Касофатингизнинг ўрнини билдирмаяпмиз лекин, бобо! Ана, сиз йўғингизда бир эмас, иккита қайиқ ясаб қўйганмиз!

Орол бобо (руҳланиб). Баракалла, чироғларим, баракалла! Хўш, яна нима янгилик?

Тиловберган. Сиз бирдан кетиб қолдингиз, мана, бугун бирдан келиб қолдингиз – янгилик шу!

Бараварига кулиб юборишади.

Орол бобо (ўрнидан оғир кўзғалиб). Аср пайти кепқолгандир, мен намозимни ўқиб олай энди... бир ҳафталик қилиб!

Чол ўчоқбошидан офтобасини олиб, уй орқасига ўтади. Йигитлар қайтиб ишга тутинади. Жумабой қандайдир тахтани айлантириб кўздан кечираётганида унинг бир учи дастгоҳ адоғида турган транзисторга тегиб кетадию шўх ялла янграйди. Қорақалпоқларнинг машҳур “Дембермас”и!.. Ана шу тарона асноси ҳовли қоронғилашиб, кейин яна аста ёриша бошлайди. Тонг! Узоқлардан келаётган денгиз шовқинлари бояги қўшиққа қоришиб, уни босиб кетади. Ана – тўлқинлар бир-бирига урилиб шалоплаши, жонсарак

мавжлар шивири, эшкакларнинг бир маромдаги ғичир-ғичири... Ана – чағалайларнинг бетиним чуғур-чуғурию сувга тўш уриб учаётган оқчорлоқлар саси... Еру осмон ғайриоддий, ғайритабий бир ёғдулар, чароғонлик кўйнида...

Том бошидаги она қайиқда Орол бобомиз тик турибди. Қалпоғи кўлида, қувончдан кўзлари чакнаб ҳар ёнга аланглаётир. Четан ортидан шогирдлар саси эшитилади: “Кўрди! Ана, қаранглар – кўрди!”

Орол бобо (хайкира-қийкира). Мана, келди! Ахийри келди! Сув, сув!.. Оролимиз сувга тўлди, одамлар! Яшасин, дод! Шу кунни кўрдим-а! Энди ўлсам армоним йўқ... (Кўлларини кўкка чўзиб.) Омонатинг ол, эгам! Розиман, барига розиман! Шукр, шукр...

Чол шунда бир қалқийдию оёқлари майишиб, бўшаша-бўшаша, баайни сувга чўкаётган мисол, қайиқ ичида кўринмай кетади. Атрофни сукунат чулғайди – пурҳикмат, тантанавор бир сукунат!..

9

Чол қайиқ ичига “чўкиб” кетгач, андак сукунатдан сўнг, чамаси, четан ортида бу манзарани – нима бўлишини кузатиб-пойлаб туришганми, бирин-кетин шогирдлар кириб келади. Улар ҳовли ўртасида саф тортиб, томбошига бақрайганча қотиб қолишади. Бир вақт четан эшик оғзида елкасига сафархалта осган нотаниш либосли йигит пайдо бўлади. Амет! У оҳиста яқинлашиб, уч ўртоқни орқасидан бирваракай кучиб олади.

Тиловберган (ваҳима ичида). Амет! Сенмисан? Осмондан тушдингми, нима бало?..

Амет (айбдорона). Келдим. Кўнглим бир нимани сезгандай бўлаверди...

Тўрт ўртоқ йиғламсираганча кучоқлаша кетади.

Сизларни... Оролни унутолмадим, жўралар. Келдим. Бобомиз қани?

Жумабой (томбошига ишора қилиб). Юраги ёрилиб ўлиб қолди... Кўзларига ишонмаган-да!

Амет (юзини чангаллаб). Мен, ҳаммасига мен айбдор!.. (У жаҳл билан елкасидаги сафархалтани ерга отади.)

Тиловберган. Энди нима қилдиг-а, болалар, нима қилдик?

Жумабой (саркорликка ўтиб). Юринглар. Олиб тушиш керак...

Бирин-бирин қайиқ-нарвонга тирмашиб, томга чиқа бошлайдилар.

Генжамурод (чиқаётиб). Айтиб эдим-ку, бу ишимизнинг охири зил бўлиб чиқади, деб!..

Жумабой (тепадан, жеркиб). Қўй энди сен ҳам шу пайтда!.. Ҳар не бўлгандаям муродига етди-ку бобомиз! Сувни кўргандай бўлиб кетди...

Йигитлар томда қайиқни қуршаб, бараварига унга энгашадилар. Амет беихтиёр чолнинг қалпоғини олиб, бошига қўндиради.

Тиловберган (изиллаб). Бобожон, ўлманг! Кўзингизни очинг...

Амет. Кечиринг, устоз, беоқибат шогирдингизни кечиринг...

Жумабой (ўкрайиб). Бўлди!.. Қани, олдик!

Томбошида тўрт ўғлон – тўрт шогирд қайиқ-тобутни даст кўтариб турибди! Ғойибона видолашув...

Орол бобо (овози). Келганинг чинми, Амет болам? Бобонгнинг ўлишини кутиб юрганмидинг ё?..

Амет (овози, титраб). Ундай деманг, бобожон, ундай деманг. Келдим, мана. Бутунлай келдим.

Орол бобо (овози). Билиб қўй, Орол чақирди сени, Оролимиз! Ишонмасанг, ана – атрофга бок, сувнинг ўзидан сўрагайсан!

Амет (овози). Сизларни ташлаб қаёққа ҳам борардим, бобо?!

Орол бобо (овози). Ота боласи эмас, Орол бўлиб қайтдим де? Баракалла, чироғим! Бобонгнинг васияти – анови қалпоқни ҳеч қачон бошингдан қўймагайсан!

Амет (овози). Рухингиз хотиржам бўлсин, бобо, сиздан мерос бу қалпоқ ҳамиша бошимда туғ!..

Тиловберган (овози, йиғи аралаш). Бизларни кечиринг, бобожон...

Генжамурод (овози). Мен сизни бугун билдим, Орол бобо! Ўзимни ҳам энди танияпман. Саркашроқ болангизнинг қилиқларидан ўтарсиз, бобожон...

Жумабой (овози). Бундай бўлиб чиқишини ким ўйлабди дейсиз, Орол бобо! Биз сизни бир суюнтирмоқчи эдик-да...

Орол бобо (овози). Бу дунёдан, сизларнинг барингиздан рози бўлиб кетяпман, қароқларим, йиғламанглар, мен учун кўзёши қилиб юрманглар. Сизлар бор экансиз, бобонгиз ўлмаган, ўлмайди. Сизлар бор экансиз, Орол ўлмайди, Оролимиз тирик! Тоабад бор бўлмай, омин!

Қайиқ-тобут ногаҳон бир силкиниб, бошлар узра оҳиста кўтарила бошлайди. Юксала-юксала, кўк денгизи сари сузиб кетади... Тўрт ўғлон осмонга қўл чўзиб, уни гўё кузатиб қолган... Узоқлардан келаётган денгиз шовқинлари тобора кучая-ди. Ана – тўлқинлар бир-бирига урилиб шалоплаши, жонсарак мавжлар шивири, эшкакларнинг бир маромдаги ғичир-ғичири... Ана – чағалайларнинг бетиним чуғур-чуғурию сувга тўш уриб учаётган оқчорлоқлар саси...

Эркин Аъзам (1950)

E'tibor ingliz uchun rahmat !!!